

DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_13
УДК 343.85

О. П. Снігерьев,

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії теоретичних досліджень, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, м. Харків, Україна

Н. Є. Філіпенко,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Національного аерокосмічного університету ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9469-3650>,
e-mail: filipenko_natalia@ukr.net

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ТА КООРДИНУВАННЯ РОБОТИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано концептуальні засади, погляди й ідеї щодо розуміння сутності та форм взаємодії судово-експертних установ з правоохоронними й судовими органами в реалізації превентивних заходів, розглянуто поняття «взаємодія».

Досліджено співвідношення дотичних між собою понять «взаємодія» та «координування», адже однією з головних проблем, яку не можна оминути в межах криміналістичного дослідження феномена експертної превенції, є неоднозначність як наукового розуміння й опрацювання, так і практичного застосування відповідного понятійно-категоріального апарату. На нашу думку, під взаємодією судово-експертних установ України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності слід розуміти засновану на законах і підзаконних нормативних актах, погоджену запобіжну діяльність незалежних один від одного органів щодо поєднання можливостей, методів і засобів, які перебувають у їхньому розпорядженні, для проведення ефективного комплексу організаційних, управлінських, технічних, наукових та інших заходів превенції.

Ключові слова: судова експертиза, експертна превенція, взаємодія, координування, спеціальні знання, правоохоронні органи, судово-експертні установи.

Постановка наукової проблеми. Останніми роками спостерігається стійка тенденція до зменшення зареєстрованих злочинів. Однак, це не свідчить про суттєве покращення криміногенної ситуації в Україні. Імовіріше, це наслідок зростання криміногенної «майстерності» злочинців, підвищення

рівня латентності злочинів, збільшення професійної та організованої злочинності. У цій складній криміногенній ситуації превентивна діяльність набула статусу стратегічного завдання усіх державних і суспільних формацій.

Питання взаємодії та координування судово-експертних установ України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності особливо актуальне, адже злочинність має різноманітний характер, а їй протистоїть розгалужена мережа різноманітних за статусом органів, що потребує упорядкування, взаємозв'язку, узгодженості їхніх спільних дій, відповідної підпорядкованості та маневрування силами й засобами¹.

Оскільки в протидії злочинності зацікавлене усе суспільство, органи влади, управління, населення, то взаємодія з ними поступово стає фундаментом діяльності судово-експертних установ (далі — *СЄУ*).

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання взаємодії та координування судово-експертних установ України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності неодноразово піддавали науковому аналізу в теорії криміналістики, судової експертизи, кримінології та решти споріднених галузей правничих наук. Цій темі присвячено роботи вчених радянської доби, сучасних вітчизняних науковців і фахівців закордонних шкіл, поміж яких: Т. В. Авер'янова, І. А. Алієв, Ф. Г. Амієв, Л. Ю. Ароцкер, М. І. Бажанов, В. С. Батиргарєєва, Р. С. Белкін, Ю. І. Битко, А. Ф. Волобуєв, В. В. Голіна, Д. П. Гуріна, Ф. Е. Давудов, І. М. Даньшин, О. М. Джу́жа, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. Ю. Кваши́с, О. М. Ключо́в, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, В. П. Лошманов, В. В. Лук'яненко, Г. А. Матусовський, Г. М. Міньковський, О. Г. Михайля́нц, П. П. Михайленко, О. М. Моїсеєв, Е. Б. Сімакова-Єфре́мян, О. П. Снігер'юв, І. Я. Фрідман, В. Ю. Шепітько, О. В. Шеслер, В. М. Шерстюк, М. Г. Щербаківський, О. П. Угровецький, М. П. Яблоков, В. С. Ядикін та інші², що дає

¹ Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність: ч. I: підручник. Харків: НУВС, 2002. С. 140.

² Див., наприклад: Бандурка О. М., Литвинов О. М. Про кримінологічний сценарій світу інформаційної епохи//*Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 19.05.2016)/МВС України, ХНУВС; Кримінол. асоц. України; Ун-т Англія Раскін; Праз. ін-т дослідж. з питань безпеки (PSSI); Чес. кримінол. т-во; Харків. міськ. осередок гром. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків: ХНУВС, 2016. С. 12—13 ; Бандурка О. М., Зацеркляний М. М., Веприцький Р. С. Злочинність в Україні: економіко-кримінологічний аналіз: моногр/за заг. ред. д-ра юр. наук, проф. О. М. Литвинова. Харків: Золота миля, 2013 ; Ключов О. М. Міжнародні стандарти та міжнародне співробітництво у сфері судово-експертної діяльності в Україні//*Актуальні питання судової експертизи та криміналістики*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10—11.10.2018). Харків: Право, 2018. С. 5—8 ;

підстави зробити висновок про міжгалузевий характер цієї проблематики. Водночас багато питань залишаються дискусійними та недостатньо розробленими і, як наслідок,— нерозв'язаними. Передусім, це стосується організації превентивної діяльності судово-експертних установ у реаліях сьогодення. Кардинальні зміни відбулися в нормативно-правовому регулюванні діяльності не тільки судово-експертних установ, а й правоохоронних органів, судів, прокуратури, громадських організацій, що потребує значного оновлення стратегії проведення превентивної діяльності, врахування новітніх викликів часу та нагальних потреб суспільства. У трудах зазначених учених не повністю розкрито актуальні питання характеру й ефективності спільної діяльності сторін такої взаємодії.

У судово-експертних установах накопичено багатий практичний досвід здійснення спільної, скоординованої діяльності з різноманітними суб'єктами як державного, так і суспільного рівнів, що потребує подальшого теоретичного розвитку, узагальнення та переосмислення з метою розроблення найбільш ефективних методів протидії злочинності.

Метою статті є аналіз концептуальних засад, поглядів та ідей щодо розуміння сутності взаємодії й координування судово-експертних установ України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності та розроблення теоретично-прикладних пропозицій щодо впровадження її напрацювань у практику протидії злочинності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Взаємодія та координування діяльності усіх суб'єктів превентивної діяльності є нагальною умовою успішного здійснення спеціальних заходів з подолання суспільно-шкідливих наслідків злочинності. Систематична, цілеспрямована взаємодія судово-експертних установ з іншими суб'єктами превентивної діяльності дасть змогу більш чітко планувати комплекс заходів з мінімізації причин та умов, що сприяють вчиненню конкретних злочинів, всебічно використовувати спеціальні знання судових експертів, а також підвищувати ефективність превентивних заходів загалом.

Взаємодію у сфері профілактики злочинів і правопорушень можна успішно здійснювати у розв'язанні низки завдань, спільних для всіх державних органів, зокрема і для СЕУ. Такими завданнями можна вважати: активізацію діяльності усіх суб'єктів взаємодії у царині превентивної діяльності; об'єднання спільних зусиль з метою подолання роз'єднаності

Сімакова-Єфреман Е. Б. До питання про взаємозалежність європейських інтеграційних процесів і тенденцій інтеграції спеціальних знань в Україні//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: Право, 2017. Вип. 17. С. 152—158 ; Шепитько В. Ю. О новеллах в использовании специальных знаний в уголовном процессе Украины//*Теория и практика судебной экспертизы в современных условиях: материалы 4-й Междунар. науч.-практ. конф.* (30—31.01.2013). Москва: Проспект, 2013. С. 340—342 ; Щербаківський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі: автореф. дис. ... д-ра юр. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 34 с. ; та ін.

й усунення дублювання дій; забезпечення плановості та конкретності превентивних заходів.

Станом на сьогодні правова наука не виробила уніфікованого підходу до сутності розглядуваного поняття, адже у фахових джерелах і нормативно-правових актах зустрічаються майже тотожні на своїм змістом поняття «механізм», «взаємодія», «координування» («координація»), «форми взаємодії» тощо. Зазначені поняття досить розпливчасті навіть у правових актах, хоча доволі часто в них зустрічаються¹. Наприклад, розглядаючи питання взаємодії правоохоронних органів з іншими суб'єктами превентивної діяльності, О. М. Ключев використовує узагальнене поняття «механізм», розуміючи під ним взаємодію деяких елементів, суб'єктів і об'єктів будь-якої діяльності². Відповідно до цього, механізм у завуальованій формі зведено до відносин у якій-небудь галузі, наприклад, механізм управління — до управлінських відносин, а у сфері протидії злочинності — до відносин між відповідними суб'єктами. Механізм протидії злочинності у змістовному плані виступає системним і багатограним утворенням, що припускає різні підходи до свого трактування. Ці підходи, які дають змогу в деяких випадках використовувати науковий потенціал інших наук (передусім, психології, кібернетики, соціології, різних галузей права, які комплексно вивчають різні аспекти управління), спрямований на те, щоб розкрити певні, часом вельми істотні, сторони діяльності з протидії злочинності та властиві їй механізми.

Загальноприйнятим у науковій спільноті є думка, що для розв'язання широкомасштабних за змістом питань необхідно спиратися на визнану в теорії права ідею взаємозалежних підходів — філософського, спеціально-юридичного й соціологічного³.

У філософському розумінні взаємодія — це категорія, яка відображає особливий тип відносин між об'єктами, за якого кожний з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти, сприяючи їх змінам, і водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що, зі свого боку, зумовлює зміни його стану. Дія кожного об'єкта на інший об'єкт зумовлена як власною активністю об'єкта, виявом його динаміки, так і реакцією об'єкта на дію решти об'єктів. Фундаментальне значення категорії «взаємодія» для філософії й наукового пізнання зумовлене тим, що вся людська діяльність у реальному світі, практика, саме наше існування і відчуття його реальності

¹ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 12.06.2020).

² Ключев О. М. Взаємодія підрозділів органів внутрішніх справ на регіональному рівні: моногр. Харків: Основа, 2005. С. 76.

³ Кулик В. П. Методологія права. Москва: Прогрес, 1978. С. 27.

(неілюзорності) ґрунтуються на різноманітних, передусім, предметних взаємодіях, які людина здійснює і використовує як засіб пізнання, знаряддя дії, спосіб організації буття¹.

Із позицій теорії криміналістики і судової експертизи, взаємодія судово-експертних установ України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності, розроблення та реалізації профілактичних рекомендацій, підготовлених за матеріалами судових експертиз, сформульовано як сумісно узгоджену діяльність, спрямовану на підвищення ефективності та якості профілактичної роботи щодо попередження правопорушень шляхом застосування спеціальних знань співробітників експертних установ для розроблення профілактичних пропозицій та успішної їх реалізації².

Визначення поняття «взаємодія», що відображає погляди харківської школи криміналістів, наведено відомим сучасним ученим,— В. Ю. Шепітьком. Взаємодія, за його визначенням,— це процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємозумовленість і зв'язок³.

У фахових джерелах термін «взаємодія» з питань превентивної та правоохоронної діяльності визначено так: 1) стан взаємозв'язків між елементами системи органів внутрішніх справ, за якого вони справляють взаємний вплив один на одного та на відповідну сферу діяльності⁴; 2) заснована на законі та підзаконних актах, спільна або погоджена за місцем і часом у певних межах діяльність підрозділів карного розшуку та не підпорядкованих їм інших служб органів внутрішніх справ, що здійснюється відповідно до їхньої компетенції та спрямована на виявлення й розкриття злочинів, нейтралізацію причин і умов, які сприяють їх вчиненню⁵; заснована на законі та відомчих нормативних актах діяльність щодо поєднання зусиль, сил, засобів і методів слідчих апаратів та оперативних підрозділів для своєчасного і підставного порушення кримінальної справи, створення передумов швидкого й повного розкриття злочину, ефективного розслідування, для викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожну особу, яка скоїла злочин, було справедливо пока-

¹ Філософський енциклопедичний словник: довід. вид./НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; гол. ред.: В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. С. 77—78.

² Мельник П. В., Данкович Н. О., Фрідман І. Я. Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти): моногр. Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2011. С. 105.

³ Шепітько В. Ю. Криміналістика: енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український)/за ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Харків: НЮА, 2001. С. 42.

⁴ Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ. Київ: НАВСУ, 1999. С. 503.

⁵ Попередження і розкриття злочинів підрозділами карного розшуку: підручник/за заг. ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ: РВВ МВС України, 2000. С. 104.

рано та жодну невинну не було притягнуто до кримінальної відповідальності й засуджено¹ тощо.

Відомий криміналіст Р. С. Белкін, розглядаючи взаємодію як одну з форм організації розслідування злочину, зауважує, що вона являє собою засноване на законі співробітництво слідчого з органами дізнання, спеціалістами, експертами².

Аналізуючи питання взаємодії слідчого з експертом (спеціалістом), Ю. І. Азаров та Є. О. Рафальський розуміли під цим спільну діяльність слідчого й експертно-криміналістичних підрозділів з розроблення та здійснення заходів, пов'язаних з комплексним використанням процесуальних, оперативно-розшукових і техніко-криміналістичних засобів, з метою успішного розкриття злочинів, визначення винних і виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину, та вжиття заходів для їх усунення. Основне завдання взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами МВС України, за переконанням науковців, залишилось незмінним, а саме — попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до визначеної законодавством відповідальності осіб, що їх вчинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб³.

Аналіз наведених вище визначень поняття «взаємодія» надав змогу її загальними ознаками визначити такі: наявність не менше двох суб'єктів взаємодії; наявність єдиної загальної мети; погодженість спільних заходів хоча б за одним з аспектів (місце, методи тощо); нормативна урегульованість загальних засад такої взаємодії.

Окремі науковці визначають розглядувану категорію як адміністративно-правову⁴, що, на нашу думку, можна зробити лише з певним застереженням «у спеціальному сенсі», тому що поняття «взаємодія», з огляду на його філософського значення, містить як певні рівні свого відображення, так і поняття «співпраця» та «скоординована спільна діяльність».

Спеціально-юридичний підхід дає змогу проаналізувати нормативно-правові акти, що діяли та діють у сфері взаємодії судово-експертних

¹ Снігерьев О. П., Душейко Г. О., Долгий О. А. та ін. Оперативно-розшукова інформація: проблеми реалізації: моногр./за заг. ред. А. М. Подоляки і П. В. Коляди. Суми: ВВП «Мрія-1», 2003. С. 118.

² Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. Москва: Дело, 2000. С. 25.

³ Азаров Ю. І., Рафальський Є. О. Особливості взаємодії слідчого з експертом (спеціалістом) на початковому етапі досудового розслідування//*Юридична наука: наук.-юр. журнал/ВНЗ «Нац. акад. упр.»*. Київ: Лазурит-Поліграф, 2014. № 10. С. 87—96.

⁴ Полищук А. Д. Взаимодействие милиции с добровольными народными дружинами в сфере охраны общественного порядка. Административно-правовой аспект. Киев, 1981. С. 63.

установ України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності. Отже, спеціально-юридичний підхід до поняття «взаємодія» свідчить, що його сутність не обмежено тільки спільною діяльністю суб'єктів: воно містить більш широке коло зв'язків і контактів (обмін інформацією, узгодження дій, планування роботи тощо).

Соціально-психологічний підхід до взаємодії та координування судово-експертних установ України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності полягає у вивченні взаємодії як правового явища на основі емпіричних матеріалів соціологічних досліджень. Такі дослідження свідчать, що практика протидії злочинам і правопорушенням пов'язана з широким спектром стійких відносин, метою яких є досягнення загальних цілей¹.

Водночас аналіз зазначених вище визначень поняття «взаємодія» свідчить про те, що цей термін має дуже багато смислових навантажень. Це пояснено як багатозначністю цього терміна, так й різноманітністю аспектів його вивчення. Спільною ознакою майже всіх наведених визначень поняття «взаємодія» є те, що автори тлумачать взаємодію як узгоджену діяльність, спрямовану на досягнення мети, виконання завдань або досягнення результату.

Проте, у фахових джерелах, поряд з терміном «взаємодія», активно застосовують термін «координування» («координація»). Тлумачні словники визначають, що «координування» — це дія за значенням координувати, а «координувати» означає погодження, зведення до відповідності, визначення взаємозв'язку, контакту в діяльності людей, між діями, поняттями; узгодженість дій². Грунтуючись на тлумаченні термінів «координування» та «взаємодія» у значенні узгодженості, багато авторів вживають їх як синоніми³. Але більшість науковців із цим не погоджуються. Наприклад, В. О. Шамрай визначає координування як заснований на законі й підзаконних актах управлінський вплив вищого рівня суб'єктів відносно нижчого рівня, що його здійснюють з метою спрямування діяльності взаємодіючих підсистем на виконання загальних завдань під час самостійного, автономного розв'язання⁴.

Як зазначає О. М. Ключев, під час координування одна сторона організовує відносини, а інша лише виконує умови відносин. Під час взаємодії обидві сторони зобов'язані організовувати відносини, оскільки небажання одного з учасників припиняє існування відносин⁵. При цьому науко-

¹ Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Психология управления: учеб. пособ. Харьков: Титул, 2007. 532 с.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови/уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. С. 572.

³ Обрусна С. Ю. Теоретико-методологічні засади судового управління: щодо постановки проблеми//*Форум права*. 2010. № 2. С. 339—342.

⁴ Шамрай В., Олійник І. Поняття і суть взаємодії, її значення//*Прокуратура, людина, держава*. 2004. № 1 (31). С. 64.

⁵ Ключев О. М. Проблеми розмежування понять «координація» і «взаємодія» в управлінській науці та практичній діяльності органів внутрішніх справ//*Право*

вещь зауважує, що під час координування контроль у сфері правоохоронної діяльності полягає в нагляді та постійному спостереженні за відповідністю діяльності підконтрольних суб'єктів тим приписам, що їх вони отримують від вищого органу або посадової особи. У свою чергу, контроль під час взаємодії найчастіше зводиться до взаємоконтролю¹.

Вивчаючи питання взаємодії та координування суб'єктів превенції злочинності, Н. Є. Філіпенко вважає, що координування — це сукупність дій, обумовлена владними повноваженнями суб'єктів управління, спрямованих на забезпечення упорядкованого функціонування суб'єкта й об'єкта управління, зокрема, погодженої роботи усіх ланок системи та її окремих працівників².

Отже, на відміну від організації взаємодії, координування здійснює суб'єкт управління, наділений владними повноваженнями щодо об'єктів координуючої взаємодії. Якщо взяти до уваги провідну роль слідчого у розслідування злочинів і проведенні превентивної діяльності, зрозуміло, що об'єктами координування є співробітники судово-експертних установ.

Ще одна відмінність між взаємодією та координуванням: якщо взаємодію організовують між двома й більше елементами системи (органами, підрозділами чи працівниками), то в процесі координування повинні брати участь як мінімум три елементи системи: один суб'єкт і два об'єкти управління. При цьому координатор і об'єкти координування можуть належати до різних систем. У цьому разі координування є позасистемним, на відміну від внутрішньо-системного, коли всі його учасники — елементи однієї системи³.

У процесі координування суб'єкти управління розв'язують такі основні завдання: узгодження функціонування частин і елементів системи в напрямі досягнення цілей; інтегрування зусиль різноманітних органів і підрозділів для розв'язання конкретних завдань; урегулювання діяльності співвиконавців; узгодження дій структурних підрозділів і додаткових сил під час проведення комплексних заходів; коригування нормативно-правових актів, що регламентують поділ функціональних обов'язків і характер взаємодії, тощо.

Основними принципами координування є: законність; рівність суб'єктів координаційної діяльності у визначенні проблемних питань щодо протидії злочинності та корупції, розроблянні пропозицій щодо заходів,

і Безпека. 2011. № 3 (40). С. 76—80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2011_3_18 (дата звернення: 06.06.2020).

¹ Ключев О. М. Поняття та сутність контролю, що здійснюється правоохоронними органами//*Юридична наука і практика*. 2011. № 1. С. 52—56.

² Філіпенко Н. Є. Співвідношення понять «взаємодія» і «координація» в теорії оперативного-розшукової діяльності//*Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*/ЛДУВС. 2009. № 2. Ч. 2. С. 101—111.

³ Філіпенко Н. Є., Шендрік В. В., Марков С. В. Правові та організаційно-тактичні основи профілактики пенітенціарної злочинності: навч. посіб. Київ: УВПД ГШ МВС України, 2010. 116 с.

спрямованих на їх подолання; самостійність кожного суб'єкта під час реалізації узгоджених рішень; відповідальність керівників органів у межах їхньої компетенції за якісне та своєчасне виконання узгоджених заходів; гласність щодо проведення координаційних заходів, оприлюднення результатів проведеної роботи у засобах масової інформації в межах, які не суперечать вимогам законодавства про захист прав, свобод людини і громадянина, державної та іншої таємниці.

У науковій літературі визначено *вимоги*, яким повинна відповідати така взаємодія. Так, О. М. Бандурка такими вважає: усі підрозділи, що взаємодіють, повинні мати єдину ціль, діяти в межах своєї компетенції, керуватися своїми відомчими нормативними актами, а працівники — функціональними обов'язками¹. Інші автори називають такі вимоги, яким має відповідати спільна діяльність взаємодіючих суб'єктів: здійснення відповідно до вимог кримінально-процесуального закону та слідчої етики; узгодження (за метою, місцем, часом і компетенцією); забезпечення керівної та організуючої ролі слідчого за належної самостійності решти підрозділів у виборі й ухваленні рішень щодо виконання поставлених завдань; здійснення з урахуванням особливостей криміналістичної ситуації, відповідно до тактико-методичних рекомендацій і забезпечення нерозголошення відомостей, здобутих оперативно-розшуковим шляхом².

На нашу думку, сутність вимог, яким мають відповідати взаємодія та координування судово-експертних установ України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності, полягає в тому, що, з одного боку, вона повинна бути *законною*, тобто під час реалізації її окремих видів і форм потрібно послуговуватися законними методами й засобами; у такій взаємодії мають брати участь лише компетентні суб'єкти, з іншого — *оптимальною*, за якої можна досягти максимальних результатів.

Також процес взаємодії судово-експертних установ України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності (як складова організаційно-управлінських процесів сторін співробітництва) повинен відповідати певним критеріям, а саме: усі взаємодіючі суб'єкти мають єдину мету, діють у межах своєї компетенції, керуються відомчими нормативними актами, а працівники — функціональними обов'язками; здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства та професійної етики; взаємодіючі суб'єкти інформують один одного; базується на ґрунті спільної науково-технічної діяльності (науково-дослідна робота, складання спільних методик, участь у засіданнях, конференціях, спільних аналізах тощо); зберігає конфіденційну інформацію, що стала їм відома у процесі спільної діяльності (зокрема, відомості щодо особистого життя та комерційної діяльності окремих осіб).

¹ Бандурка О. М. Знач. твір. С. 139.

² Особливості розкриття злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухівки: нав.-практ. посіб./за заг. ред. чл.-кор. Академії пед. наук Я. Ю. Кондратьєва. Київ: НАВС України, 2002. С. 135.

Крім того, взаємодія державних органів, до яких безумовно належать і СЕУ, має відзначатися взаємоповагою, об'єктивністю та дотриманням процесуальних вимог¹.

Слід погодитись із міркуваннями тих учених, які зазначають, що під час спільної діяльності необхідно дотримуватися не лише законодавчо визначених принципів (незалежності СЕУ), а й морально-етичної складової, яка має забезпечити належну якість співпраці. Адже відсутність взаємоповаги може спричинити конфлікт між органами, що, зі свого боку, може спричинити нехтування наріжними принципами законності й дотримання прав і свобод людини та громадянина². Таку наукову позицію підтримує і решта вчених. Наприклад, О. В. Федькович, констатує посилення у сучасних умовах відповідальності держави в питаннях забезпечення доступності правосуддя, незалежності й неупередженості суду, правоохоронних і правозастосовних органів, його ефективності та справедливості, обґрунтовує пріоритетність їх наближення до системи правосуддя. В основі української правової політики, як зазначає науковець, слід покласти ідею цілісного ставлення до системи юстиції як у функціональному, так і в організаційному аспектах, що передбачає наближення між собою професій судді, прокурора, слідчого, експерта під час уніфікації критеріїв відбору кадрів, їхньої підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації; створення умов для «переливу» кадрів з однієї юридичної професії до іншої за умови єдності кадрової ідеології³.

Під час дослідження проблем організації взаємодії з позицій системного аналізу, необхідно не тільки виокремити системоутворювальний фактор і визначити елементи системи, а й розглянути їхні специфічні якості, характер зв'язків, відношень і залежностей між ними, функціональне призначення, роль та ефективність впливу системи (кожної її частини) на середовище та зворотний вплив середовища на систему.

Якщо розглядати змістовну сторону відносин, що виникають у процесі взаємодії, то їх можна розподілити на *процесуальну* й *непроцесуальну (організаційну) форми*⁴. Але, як зауважував І. А. Алієв, такий розподіл

¹ Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя: ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 724 засіданні заступників міністрів 06.10.2000 р./ Міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ: Істина, 2010. 488 с.

² Вільгушинський М. Й. Особливості взаємодії судів із правоохоронними органами//*Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. Вип. № 4 (13). С. 57—62.

³ Федькович О. В. Роль органів юстиції в організації та забезпеченні функціонування системи правосуддя: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.10/НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. С. 5.

⁴ Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Москва: Норма, 2007. 480 с.; Атаходжаев С. А. Некоторые вопросы экспертной профилактики и ее организация//*Проблемы судебной экспертизы*: сб. науч. трудов. Ташкент, 1979;

профілактичних заходів є необґрунтованим, тому що він не тільки не відповідає розв'язанню завдань, які поставлено перед судово-експертними закладами в галузі профілактики правопорушень, а й не впливає із норм закону. Розробляння профілактичних заходів з використанням спеціальних знань має бути морально-етичним обов'язком експерта, а оскільки профілактичну роботу проводить експерт — процесуальна особа,— тому вся вона має процесуальний характер¹. Також певні труднощі виникають під час спроб визначити належність окремих видів превентивної діяльності до конкретної форми (це зумовлено специфікою здійснення судово-експертної діяльності).

До процесуальної форми взаємодії належать: проведення експертизи з визначення обставин, що сприяли вчиненню правопорушення (проведення експертизи з питань профілактичного характеру); визначення обставин, що мають значення для попередження правопорушень за власною ініціативою експерта (використання права експерта на ініціативу)²; участь експерта у слідчих діях як спеціаліста³; участь в огляді місця події та відтворенні обстановки й обставин події; консультації щодо припинення злочинів спеціаліст іноді може надавати в процесі проведення оперативно-розшукових заходів (наприклад, рекомендації щодо фотографування оперативним шляхом безтоварних документів) тощо.

Здійснення спільної, скоординованої превентивної діяльності передбачає декілька взаємоузгоджених етапів, а саме: взаємодію на підготовчому (інформаційно-аналітичному), основному та заключному етапах. Слід зауважити, що у фаховій літературі кількість і сутність названих етапів можуть різнитися. Наприклад, П. В. Мельник, Н. О. Данкович, І. Я. Фрідман⁴ виокремлюють такі етапи: попередній, організаційно-підготовчий, пошуково-дослідний та оформлення й реалізації. Ми не цілком погоджуємося з наведеною позицією, тому що за своєю сутністю перші два

Сушко Ю. С. Актуальні проблеми профілактичної діяльності при проведенні судово-економічних експертиз: автореф. дис... канд. юр. наук. Київ, 1994. 25 с.; Фрідман І. Я. Использование данных судебной экспертизы для предупреждения правонарушений. Київ: РИО МВД УССР, 1972. 168 с.; та ін.

¹ Алиев И. А. Проблемы борьбы с преступностью на основе применения специальных познаний в эпоху ускорения научно-технического прогресса: материалы Всесоюз. науч.-практич. конф. «Правовые, организационные и методические проблемы профилактической деятельности учреждений судебной экспертизы» (Баку, 09—10.10.1986). Баку, 1986. С. 8—9.

² Предупреждение преступлений и судебная экспертиза. Москва: Юрлит, 1968. 192 с.; Профилактическая деятельность экспертных учреждений системы Министерства юстиции СССР: метод. пособ. для судей, следователей и судеб. экспертов. Москва, 1980. 186 с.; Фрідман І. Я. Указ. соч.; та ін.

³ Хань Г. А. Профілактика злочинів (криміналістичний аспект)/ДНДЕКЦ МВС України; КНУВС//*Криміналістичний вісник*: наук.-практ. зб. Київ, 2006. № 2 (6). С. 69.

⁴ Мельник П. В., Данкович Н. О., Фрідман І. Я. Зазнач. твір. С. 108—112.

запропоновані етапи охоплюють однакові за періодичністю та застосуванням дії. Ми вбачаємо, що їх доцільніше згрупувати в єдиній площині підготовки до проведення заходів.

У науковій літературі підготовчий (інформаційно-аналітичний) етап визначають як: органічну єдність роботи щодо визначення змісту, обсягів, якості інформації, необхідної для здійснення управління, а також заходів щодо раціональної організації процесів збирання, систематизації, накопичення та оброблення цієї інформації шляхом застосування різноманітних методів, методик і технічних засобів¹; комплекс організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, засобів та методів, які забезпечують у процесі управління і функціонування системи інформаційні зв'язки елементів (суб'єктів та об'єктів) шляхом оптимальної організації інформаційних масивів баз даних і знань²; діяльність, пов'язану зі здобуттям, перетворенням, аналізом, використанням і збереженням інформації, яка відображає реальні явища і процеси, факти і події, що відбуваються в цій сфері³.

Здійснивши розгляд наведених вище визначень, хочемо наголосити, що на підготовчому (інформаційно-аналітичному) етапі здійснення спільних заходів співробітники правоохоронних органів проводять значну аналітичну роботу, яка полягає у доборі, аналізі й вивченні матеріалів, речових доказів, інформації з метою призначення судової експертизи. На цьому етапі розв'язують питання можливості (доцільності) проведення превентивних досліджень за представленими на експертизу об'єктами. Так, під час надходження до судово-експертної установи матеріалів на експертизу та призначення експерта-виконавця (комісії експертів), керівник СЕУ вивчає представлені матеріали для виявлення можливостей проведення превентивних досліджень. Якщо це доцільно, керівник установи доручає експертові проведення експертизи й рекомендує здійснити профілактичне дослідження наданих об'єктів. Після здобуття матеріалів та ознайомлення з ними, судовий експерт повинен застосувати певний алгоритм дій, спрямованих на досягнення позитивного результату, який містить низку взаємопов'язаних дій:

- з'ясування завдань експертизи, ознайомлення з представленими речовими доказами, матеріалами справи, можлива оцінка їх із профілактичної позиції;
- ознайомлення з відповідними методичними вказівками, літературними даними, матеріалами раніше проведених експертиз, профілактичними обставинами, зареєстрованими в експертній установі, що мають безпосереднє відношення до розв'язання поставленого завдання;

¹ Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України: підручник. Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. С. 160.

² Плішкін В. М. Знач. твір. С. 531.

³ Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: моногр. Харьков: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. С. 129.

- висування на підставі здобутих даних версії про можливі напрями превентивної роботи, обставини, на яких потрібно зосередити увагу, тощо.

Слід зауважити, що такі дослідження експерт проводить як окремо, так і в межах іншого завдання, що поставили перед ним органи слідства чи суду. Питання, які містять причини й умови, що сприяли вчиненню злочину, мають самостійний характер. Така категорія питань може міститися в експертному завданні лише в разі необхідності застосування спеціальних знань¹.

Другий, *основний* етап, найчастіше співпадає зі стадією призначення експертизи. Власне, саме на цьому етапі й проводять головні превентивні заходи. Алгоритм дій судового експерта на цьому етапі такий:

- проведення роздільного аналізу досліджуваних об'єктів та обставин, що можуть сприяти правопорушенням (за необхідності тут використовують технічні засоби, проводять експерименти, фотографують. Якщо у справі досліджують багато об'єктів, то доцільно у спеціальній розробці фіксувати порушення, які повторюються, що дасть змогу їх належно згрупувати. Також фіксують дані, які зумовлюють необхідність порівнювального дослідження об'єктів. Під час дослідження експерт може враховувати відомості, що містяться в криміналістичній та іншій спеціальній літературі й експертній практиці, які дали б йому змогу виявити обставини, типові для такого випадку);
- ознайомлення, за необхідності, на місці з конкретними особливостями обставин події та окремих об'єктів, витребування додаткових матеріалів, якщо під час дослідження у цьому виникає необхідність;
- проведення, за необхідності, порівняльних досліджень;
- оцінка результатів дослідження з метою виявити обставини, що сприяли правопорушенню, та розроблення рекомендацій щодо їх усунення².

В експертному завданні можуть бути відображені конкретні обставини, які, на думку слідчого чи судді, мали важливе значення для вчинення саме цього, конкретного злочину. Якщо ж питання сформульовано у загальному вигляді, то судовий експерт може застосувати власні спеціальні знання у порядку експертної ініціативи та визначити коло обставин профілактичного характеру. Серед цих обставин, на думку фахівців³, виокремлюють такі групи:

¹ Фридман И. Я. Указ. соч. С. 71—73.

² Его же. Судебная экспертиза и вопросы предупреждения преступлений: автореф. дис. ... д-ра юр. наук: 12.00.09. Москва, 1974. С. 28.

³ Див., наприклад: Гуріна Д. П. Експертна профілактика: форми реалізації та способи фіксації // *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. 1 (14). С. 146—150; Предупреждение преступлений и судебная экспертиза ... ; та ін.

- 1) обставини технічного характеру (наприклад, суттєві вади об'єктів, які роблять можливим злочинне посягання на цей об'єкт, недоліки технології виробництва, конструктивні та заводські дефекти, непрофесійні дії осіб, що експлуатують техніку й інші обставини, що сприяють вчиненню злочинів, для визначення яких потрібні спеціальні знання);
- 2) обставини організаційно-правового характеру (наприклад, недоліки у роботі зі звітною документацією й інша діяльність, що є об'єктом експертного дослідження; хиби в організаційній і виробничій діяльності підприємств, організацій, установ, які виявляються у порушенні посадовими особами нормативних приписів; певні види господарської діяльності тощо);
- 3) обставини медичного характеру, які мають значення для правильної кваліфікації злочину (наприклад, психологічні та психопатичні стани особистості, які безпосередньо впливають на її поведінку, спосіб життя, схильність до вчинення злочину чи розуміння нею своїх протиправних дій; помилки у діях медичних працівників, що спричинили тяжкі наслідки).

Використання права експерта на ініціативу є основною формою залучення спеціальних знань для визначення обставин, що мають значення у попередженні правопорушень. Визначення обставин превентивного характеру, що належать до тієї галузі знань, у якій конкретний спеціаліст проводить експертизи, хоча і не є процесуальним обов'язком експерта, слід розглядати як його професійний обов'язок ¹. Право експертної ініціативи дає фахівцеві підґрунтя для визначення обставин, що мають значення у превенції злочинів, навіть якщо у постанові про призначення експертизи не містяться питання профілактичного характеру. Визначення відомостей, що не передбачені питаннями, які поставлено перед експертом, можуть стосуватися як досліджуваного речового доказу, так і решти речових доказів та зразків. Якщо під час проведення експертизи здобуто відомості, які свідчать про можливість визначення нових фактів, що мають значення для справи, спеціалістом іншої галузі знань, експерт повинен сповістити про це керівника експертної установи.

Спеціальні знання можна застосовувати за власною ініціативою також під час визначення таких фактів, які хоча й не перебували в причиново-наслідковому зв'язку з подією, що розслідується, але в деяких випадках могли б спричинити шкідливі наслідки.

У процесі роботи над вивченням об'єктів дослідження та інших матеріалів у експерта може виникнути необхідність співпраці зі слідчим або суддею для з'ясування окремих додаткових фактів, здобуття інструктивних матеріалів, визначення значущості визначених фактів про перебіг розслідування справи тощо. Своєчасна та правильна взаємодія експерта зі слідчим і судом на цьому етапі зробить превентивну діяльність більш

¹ Фридман И. Я. Использование данных судебной экспертизы С. 81.

цілеспрямованою, дасть змогу виключити дублювання, внесення недостатньо обґрунтованих рекомендацій, а також можливих протиріч з матеріалами справи тощо ¹.

Надання допомоги слідчому й суду у виявленні причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, відверне можливість повторення аналогічних злочинів у майбутньому, особливо якщо ці криміногенні чинники залишаться не усунутими. Ось чому роботу з виявлення обставин профілактичного характеру і надання пропозицій щодо їх урахування в профілактичній роботі правоохоронних та інших державних органів експерт має виконувати не тільки за завданням слідчого, а й із власної ініціативи. Ми цілком погоджуємося з висловленою О. М. Моїсєєвим думкою, що експерти мають частіше використовувати своє право на ініціативу у виявленні такого роду обставин і розробляти рекомендації щодо їх усунення ².

На останньому, *заключному* етапі превентивної роботи, експерт обирає форму документа, у якій відображає результати такої діяльності. Це може бути висновок, повідомлення чи інформаційний лист.

Висновок експерт складає у звичайній формі, а в дослідницькій частині описує властивості досліджуваного об'єкта, які, на думку експерта, могли сприяти вчиненню злочину. Також у висновку експерта відображено перебіг і результати експериментів, якщо їх проведено у процесі профілактичного дослідження, по завершенню яких експерт розробляє профілактичні рекомендації. Результати превентивної діяльності експерт найчастіше викладає в останньому пункті дослідницької частини висновку ³. Вони надходять до керівника судово-експертної установи, який здійснює контроль за оформленням цього процесуального документа. На етапі формулювання експертних висновків робочої стадії експертних технологій результати експертних профілактичних досліджень можна долучати до висновку експерта або надавати додатковим документом — профілактичними рекомендаціями. Разом з профілактичними рекомендаціями експерт надсилає висновок слідчому (суду) з проханням повідомити судово-експертну установу про вжиті за результатами експертних профілактичних досліджень заходи профілактичного характеру.

Якщо перед експертом поставлено питання профілактичного характеру, які виходять за межі його компетенції або для розв'язання яких недостатньо наданих матеріалів, експерт складає повідомлення про неможливість дати висновок. Водночас він може порекомендувати, куди слід звернутися для вивчення тих питань, на які він не зміг відповісти. Якщо експерт не може дати відповідь на деякі питання, це слід зазначити у висновку ⁴.

¹ Мельник П. В., Данкович Н. О., Фрідман І. Я. Знач. твір. С. 107.

² Моїсєєв О. М. Експертна профілактика в умовах протидії розслідуванню//*Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. № 23. С. 224—231.

³ Мельник П. В., Данкович Н. О., Фрідман І. Я. Знач. твір.

⁴ Профилактическая деятельность экспертных учреждений системы Министерства юстиции СССР С. 33—34.

Останніми заходами на заключному етапі проведення превентивної діяльності можна вважати здійснення контролю за їх виконанням. На стадії супроводження результатів експертизи надіслані профілактичні рекомендації перебувають на контролі у керівника судово-експертної установи, до отримання відповіді від слідчого (суду). Якщо відповідь не надходить тривалий час, слідчому (суду, іншому органу, що призначив експертизу) надсилають нагадування¹.

Наступним видом взаємодії та координування судово-експертних установ України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності, є *непроцесуальні (організаційні) заходи*. На відміну від процесуальної форми взаємодії, виникнення і розвиток організаційних форм пов'язаний не з вимогами процесуального закону, а з усвідомленням учасниками потреби у співробітництві на основі взаємодопомоги та сприяння одне одному для ефективного досягнення спільних цілей².

Проаналізуємо цю форму спільної діяльності докладніше.

По-перше, між СЕУ й іншими суб'єктами відбувається обмін інформацією з питань протидії злочинності. Ідеться про повний, всебічний та об'єктивний обмін інформацією про стан злочинності та її динаміку (зокрема, за окремими групами та видами злочинів); про тенденції розвитку й масштаби поширення злочинів у межах окремих адміністративно-територіальних одиниць; контингент осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та про об'єкти злочинних посягань, визначення усіх детермінант, що сприяють їх вчиненню; про ефективність використання сил і засобів, які мають взаємодіючі сторони, а також про їх прогнози щодо змін у названих інформаційних компонентах.

Крім того, як зазначають О. М. Литвинов та Т. С. Гавриш, взаємне інформування може стосуватися відомостей про надзвичайні пригоди, про виникнення або загрозу виникнення надзвичайних обставин через проведення великомасштабних заходів, зокрема профілактичних, про підсумки вивчення та рівні роботи правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю та її попередження³.

По-друге, участь керівника судово-експертної установи в роботі координаційних нарад: проведення спільних засідань колегій правоохоронних і правозастосовних органів; проведення міжвідомчих нарад за участю керівників СЕУ, правоохоронних органів, органів виконавчої влади та

¹ Кононенко И. П. Об основных направлениях и организации профилактической работы в судебно-экспертном учреждении//Пути совершенствования методики и организации профилактической деятельности экспертных учреждений: материалы Всесоюз. науч.-практ. семинара (г. Киев, 27—29.04.1976). Киев, 1978. С. 16.

² Бондар Г. Ю. Проблеми визначення сутності та значення взаємодії в діяльності слідчих правоохоронних відомств//Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2003. Вип. 22. С. 53.

³ Литвинов А. Н., Гавриш Т. С. Профилактика преступлений. От теории к практике: науч.-практ. пособ. Москва: ЭКМОС, 2003. С.108.

місцевого самоврядування; видання спільних наказів, вказівок, інформаційних листів та інших документів організаційного та методичного характеру; обмін інформацією з питань стану злочинності та корупції; розроблення і здійснення узгоджених заходів з метою виявлення та припинення, а також усунення причин і умов, що сприяли їх вчиненню; спільні виїзди до регіонів для проведення узгоджених заходів, перевірок і надання допомоги на місцях; вивчення позитивного досвіду з питань протидії злочинності, упровадження його в практичну діяльність судово-експертних установ; взаємне використання можливостей для підготовки й навчання кадрів, підвищення їх кваліфікації; проведення спільних семінарів, конференцій та інших навчально-практичних заходів; розроблення пропозицій удосконалення правового регулювання протидії злочинності; спільне ініціювання та проведення наукових досліджень у сфері проведення превентивної діяльності.

Під час координаційних нарад обговорюють підсумки виконання спільних превентивних заходів за звітний період, визначають пріоритетні цілі й завдання на наступний період, надають орієнтування на моніторинг оперативної обстановки й інші відомості. При цьому керівники СЕУ обов'язково беруть участь у складанні резолютивної частини підсумкових документів, надаючи власні пропозиції й рекомендації, засновані на узагальненні судово-експертної практики.

По-третє, взаємне використання можливостей судових органів та інших суб'єктів запобігання злочинності під час проведення семінарів, науково-практичних конференцій та інших наукових заходів. Їх проведення відбувається відповідно до заходів, передбачених у спільних планах, постановках координаційних і міжвідомчих нарад, рішеннях спільних колегій. Значення такої форми взаємодії для СЕУ полягає в тому, що на міжвідомчих семінарах обговорюють такі важливі питання, як: методи аналізу злочинності й сучасні шляхи підвищення ефективності превентивної діяльності; форми взаємодії суб'єктів превентивної діяльності та прикладні види їх координування; ефективність проведеної превентивної діяльності; вивчення передового закордонного й вітчизняного досвіду протидії злочинності; шляхи вдосконалення взаємодії та координування судово-експертних установ з іншими суб'єктами з урахуванням усіх наявних можливостей, що перебувають у їхньому розпорядженні; новітні здобутки науки й техніки, що їх використовують для більш ефективної протидії злочинності, тощо.

Ця форма взаємодії сприяє налагодженню тісних зв'язків між теорією і практикою, а наукові та практичні працівники мають змогу обмінятися думками щодо шляхів поліпшення взаємодії й координування в повсякденній діяльності. Крім того, у межах аналізованого виду взаємодії є можливість роз'яснити окремі положення нових законодавчих і підзаконних актів з питань запобігання злочинності, аналіз конкретних позитивних і негативних прикладів профілактичної діяльності судово-експертних установ.

І останнім значним напрямом взаємодії судово-експертних установ України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності є *співпраця з громадськістю*. Досвід розвитку демократичних інституцій нашої держави свідчить, що саме інтегрованість СЕУ з громадськими інститутами може сприяти збереженню стабільності та зміцненню правопорядку в Україні.

Плідну співпрацю з громадськістю здійснюють у двох взаємопов'язаних напрямках. Це, по-перше, відновлення позитивних напрацювань та впровадження перспективного досвіду минулого за такими напрямками:

- діяльність щодо поширення юридичних знань для державних службовців, представників бізнесових та інших структур;
- участь у проведенні конкурсів, олімпіад, вікторин для учнів і студентів з питань превенції злочинів;
- співпраця з громадськими об'єднаннями у проведенні соціологічних досліджень з питань превенції злочинності.
- створення новітніх форм взаємодії з громадськістю щодо запобігання злочинності та зміцнення правопорядку (наприклад, такою новелою є співпраця з об'єднаннями правників, а також з організаціями і фондами, діяльність яких пов'язана з наданням спонсорської, благодійної допомоги у сприянні протидії злочинності).

Вивчивши наукові джерела ¹, ми вважаємо, що основними методами, які судово-експертні установи використовують у співпраці з громадськими об'єднаннями під час здійснення превентивної діяльності, є:

- соціально-політичні — сприяння розвитку запобіжних функцій колективів і соціальних громад;
- державно-правові — досягнення ефективності превентивної діяльності державних органів, установ, організацій і службових осіб, розвиток та вдосконалення законодавства, поліпшення правозастосовної діяльності;
- соціально-психологічні — подолання елементів антисуспільної психології, формування морально-психологічної нетерпимості до правопорушників і здорової моральної атмосфери в трудових колективах, визначення соціально позитивних моральних міжособистісних взаємин;
- культурно-виховний — збільшення рівня моральної та правової культури населення, формування поваги до норм моральності та права;
- спеціальні — удосконалення запобіжної діяльності державних органів, до функцій яких належить превенція злочинності.

Висновки. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що розвиток і вдосконалення заходів взаємодії та координування судово-експертних установ

¹ Негодченко В. О. Діяльність органів внутрішніх справ щодо попередження злочинів у сучасних умовах: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Харків: НУВС, 2003. С. 159.

України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності — це складний, багатоаспектний і циклічний процес, реалізація якого можлива за умови цілеспрямованої та повсякденної роботи як окремих працівників СЕУ, так і експертної спільноти загалом.

Під взаємодією судово-експертних установ України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності ми розуміємо засновану на законах і підзаконних нормативних актах, погоджену запобіжну діяльність незалежних один від одного органів щодо поєднання можливостей, методів і засобів, які перебувають у їхньому розпорядженні, для проведення ефективного комплексу організаційних, управлінських, технічних, наукових та інших заходів превенції.

Враховуючи суттєві зміни у кримінально-процесуальному законодавстві, положеннях Закону України «Про судову експертизу» та у світлі обговорення проекту Закону «Про судово-експертну діяльність», можна висловити такі міркування: конкретизувавши позицію щодо необхідності процесуального регламентування експертної превенції у висновку експерта, вбачаємо необхідним доповнити ст. 102 КПК України ч. 4 такого змісту: «Якщо під час проведення експертизи виявлено причини й умови, що сприяли вчиненню злочину, експерт зобов'язаний відобразити у своєму висновку рекомендації превентивного характеру щодо усунення таких причин та умов». Крім того, необхідно надати процесуальний статус рекомендаціям профілактичного характеру, які дають спеціалісти. Для цього доповнити ч. 4 ст. 71 КПК пунктом 3²: «зазначити у висновку рекомендації превентивного характеру, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання».

Превентивна діяльність судово-експертних установ має міжгалузевий характер, тому що застосовувані ними заходи належать до сфери кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінологічної політики держави.

References

- Aliyev, I. A. (1986) Problemy borby s prestupnostyu na osnove primeneniya spetsialnykh poznaniy v epokhu uskoreniya nauchno-tekhnicheskogo progressa: mat. Vsesoyuznoy nauch.-praktich. konf. «Pravovyye, organizatsionnyye i metodicheskiye problemy profilakticheskoy deyatelnosti uchrezhdeniy sudebnoy ekspertizy», (Baku, 9-10 oktyabrya 1986 g.). Baku [in Russian].
- Atakhodzhaev, S. A. (1979) Nekotoryye voprosy ekspertnoy profilaktiki i yeye organizatsiya. *Problemy sudebnoy ekspertizy*. Sbornik nauchnykh trudov. Tashkent. [in Russian].
- Averyanova, T. V. (2007) *Sudebnaya ekspertiza*. Moscow: Norma [in Russian].
- Azarov, YU. I. & Rafalskiy, E. O. (2014) *Osoblivosti vzaemodii slidchogo z yekspertom (spetsialistom) na pochatkovomu yetapi dosudovogo rozsliduvannya*. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv.pdfirbis-nbuv.gov.ua-cgi-bin-irbis_nbuv-cgiirbis_64-jnn_2014_10_11. [in Ukrainian].

- Bandurka, A. M. & Bocharova, S. P. & Zemlyanskaya, Ye. V. (2007) *Psikhologiya upravleniya: uchebnoye posobiye*. Kharkiv. Titul [in Russian].
- Bandurka, A. M. & Davydenko, L. M. (2003) *Prestupnost v Ukraini: prichiny i protivodiystvyye*: monografiya. Kharkiv: Gos. spets. izd-vo «Osnova» [in Ukrainian].
- Bandurka, O. M. & Litvinov, O. M. (2016) Pro kriminologichniy stsenariy svitu informatsiynoi yepokhi. *Aktualni problemi kriminalnogo prava ta kriminologii u svitli reformuvannya kriminalnoi yustitsii*: zb. tez dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 19 trav. 2016 r.). MVS Ukraini, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav; Kriminol. asots. Ukraini; Un-t Angliya Raskin; Praz. in-t doslidzh. z pitan bezpeki (PSSI); Ches. kriminol. t-vo; Kharkiv. misk. oseredok grom. org. «Vseukr. asots. krimin. prava». Kharkiv: Kharkiv. nats un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Bandurka, O. M. & Zatserklyaniy, M. M. & Vepritskiy, R. S. (2013) *Zlochinnist v Ukraini: yekonomiko-kriminologichniy analiz*: monografiya. D-r yurid. nauk, prof. O. M. Litvinov (Ed.). Kharkiv: Zolota milya. [in Ukrainian].
- Bandurka, O. M. (2000) *Upravlinnya v organakh vnutrishnikh sprav Ukraini*: Pidruchnik. Kharkiv: Un-t vnutr. sprav, 1998 [in Ukrainian].
- Bandurka, O. M. (2002) *Operativno-rozshukova diyalnist*. Chastina I: Pidruchnik. Kharkiv: NUVS. [in Ukrainian].
- Belkin, R. S. (2000) *Kriminalisticheskaya entsiklopediya*. Moscow: Delo [in Russian].
- Bondar, G. YU. (2003) Problemi viznachennya sutnosti ta znachennya vzaemodii v diyalnosti slidchikh pravookhoronnikh vidomstv. *Visnik Natsionalnogo universitetu vnutrishnikh sprav*. Vip. 22 [in Ukrainian].
- Fedkovych, O.V. (2007) *Rol orhaniv yustytisiy v orhanizatsiyi ta zabezpechenni funkcionuvannya systemy pravosuddya*. (Dys. kand. yuryd. nauk. 12.00.10). NAN Ukrayiny; Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. Kyiv [in Ukrainian].
- Filipenko, N. YE., Shendryk V. V., S. V. Markov. (2010). *Pravovi ta orhanizatsiyno-taktychni osnovy profilaktyky penitentsiarnoyi zlochynnosti*: navch. posibnyk. Kharkiv: UVPD HSH MVS Ukrayiny. [in Ukrainian].
- Filipenko, N. YE. (2009) Spivvidnoshennya ponyat «vzayemodiya» i «koordinatsiya» v teorii operativno-rozshukovoyi diyalnosti. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universitetu vnutrishnikh sprav*. LDUVS. № 2. Ch. 2 [in Ukrainian].
- Filosofskyy entsyklopedychnyy slovnyk*. (2002). Dovidkove vydannya. Natsionalna akademiya nauk Ukrayiny. Instytut filosofiyi im. H. S. Skovorody. Kyiv [in Ukrainian].
- Frydman, Y. YA. (1972) *Yspolzovanye dannykh sudebnoy ekspertyzy dlya preduprezhdeniya pravonarushenyy*. Kyiv: RYO MVD USSR [in Russian].
- Frydman, Y. YA. (1974) *Sudebnaya ekspertyza y voprosy preduprezhdeniya prestuplenyy*. (Extended abstract of dys. d-ra yuryd. nauk: 12.00.09). Moscow [in Russian].
- Gurina, D. P. (2009) Yekspertna profilaktika: formi realizatsii ta sposobi fiksatsii. *Visnik Akademii advokaturi Ukraini*. 1(14) [in Ukrainian].
- Khan, H. A. (2006) Profilaktyka zlochyniv (kryminalistychnyy aspekt). DNDEKTS MVS Ukrayiny; KNUVS. *Kryminalistychnyy visnyk*: naukovy-praktychnyy zbirnyk. Kyiv. № 2(6). [in Ukrainian].
- Kliuiev, O. M. (2005) *Vzayemodiya pidrozdiliv orhaniv vnutrishnikh sprav na rehionalnomu rivni*: monografiya. Kharkiv: Osnova. [in Ukrainian].
- Kliuiev, O. M. (2011) *Ponyattya ta sutnist kontrolyu, sheho zdiysnyuyetsya pravookhoronnyy orhanamy*. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Yurnip/2011_1/Klyuev.pdf. [in Ukrainian].

- Kliuiev, O. M. (2011) *Problemy rozmezhuvannya ponyat «koordinatsiya» i «vzayemodiyaya» v upravlinnskiy nautsi ta praktychniy diyalnosti orhaniv vnutrishnikh sprav.* URL: http://www.nbuu.gov.ua/portal/2011_3.pdf. [in Ukrainian].
- Kliuiev, O. M. (2018) Mizhnarodni standarty ta mizhnarodne spivrobotnytstvo u sferi sudovo-ekspertnoyi diyalnosti v Ukrayini. *Aktualni pytannya sudovoyi ekspertyzy ta kryminalistyky: materialy mizhnarod. nauk.-prakt. konf., prysvyachenoyi 95-richchyu stvorenniya Kharkivskoho naukovo-doslidnoho instytutu sudovykh ekspertyz im. Zasl. prof. M. S. Bokariusa (m. Kharkiv, 10–11 zhovtnya 2018 r.).* Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Kononenko, Y. P. (1978) Ob osnovnykh napravlenyyakh y orhanyzatsyy profylaktycheskoy raboty v sudebno-ekspertnom uchrezhdenyy. *Puty sovershenstvovanyya metodyky y orhanyzatsyy profylaktycheskoy deyatel'nosti ekspertnykh uchrezhdenyy: mat-ly Vsesoyuz. nauch.-prakt. semynara (h. Kyiv, 27-29 aprelya 1976 h.).* Kyiv [in Russian].
- Kulyk, V. P. (1978) *Metodolohyya prava.* Moscow: Prohress [in Russian].
- Lytvynov, A. N. & Havrysh, T. S. (2003) *Profylaktyka prestuplenyy. Ot teoryy k praktyke: nauch.-prakt. posobye.* Moscow: EKMOS [in Russian].
- Melnyk P. V., Dankovych N. O., Fridman I. YA. (2011). *Profylaktyka pravoporushen (kryminolohichni ta ekspertno-kryminalistychni aspekty): monohrafiya.* Irpin: Natsionalnyy universytet DPS Ukrayiny. [in Ukrainian].
- Moyisyeyev, O. M. (2010) Ekspertna profylaktyka v umovakh protydyi rozsliduvannya. *Borotba z orhanizovanyu zlochynnisty i koruptsiyeyu (teoriya i praktyka).* № 23 [in Ukrainian].
- Nehodchenko, V. O. (2003) *Diyalnist orhaniv vnutrishnikh sprav shchodo poperedzhennya zlochyniv u suchasnykh umovakh.* (Dys. kand. yuryd. nauk. 12.00.08). Kharkiv: NUVS [in Ukrainian].
- Obrusna, S. YU. (2010) Teoretyko-metodolohichni zasady sudovoho upravlinnya: shchodo postanovky problemy. *Forum prava.* № 2 [in Ukrainian].
- Osoblyvosti rozkrytyta zlochyniv, pov'yazanykh iz zastosuvanniam vybukhivky: nauk.-prakt. (2002).* Posibnyk. Chl.-kor. akademiyyi ped. nauk YA.YU. Kondratyeva (Ed.). Kyiv: Natsionalna akademiya vnutrishnikh sprav Ukrayiny. [in Ukrainian].
- Plishkin, V. M. (1999) *Teoriya upravlinnya orhanamy vnutrishnikh sprav.* Kharkiv: NAVSU. [in Ukrainian].
- Polyschuk, A. D. (1982) *Ponyatyte vzaymodeystviyya mylytsyy y dobrovolnykh narodnykh druzhyn v okhrane obshchestvennoho por'yadka.* Vzaymodeystviye orhanov vnutrennykh del s obshchestvennostyu po obespechenyyu okhrany obshchestvennoho por'yadka. Kharkiv: NyyRYO KVSH MVD SSSR. [in Russian].
- Poperedzhennya i rozkrytyta zlochyniv pidrozdilamy karnoho rozshuku: pidruchnyk.* (2000). Kyiv: RVV MVS Ukrayiny. [in Ukrainian].
- Preduprezhdenye prestuplenyy y sudebnaya ekspertyza.* (1968). Moscow: Yuryd. lyt. [in Russian].
- Pro zatverdzhennya Instruktsiyi z orhanizatsiyi vzayemodiyi orhaniv dosudovoho rozsliduvannya z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoyi politysi Ukrayiny v zapobihanni kryminalnym pravoporushennyam, yikh vyavlenni ta rozsliduvanni.* Nakaz MVS Ukrayiny vid 07.07.2017 № 575 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> [in Ukrainian].

- Profylaktycheskaya deyatel'nost' ekspertnykh uchrezhdeniy systemy Mynysterstva yustyt-syy SSSR (metodycheskoe posobie dlya sudey, sledovateley y sudebnykh ekspertov)*. Moscow, 1980. 186 s. [in Russian].
- Rekomendatsiya* (2000) 19 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo roli prokuratury v systemi kryminalnogo pravosuddyia, ukhvalena Komitetom Ministriv Rady Yevropy na 724 zasidanni zastupnykiv ministriv 6 zhovtnya 2000 roku. (2010). Mizhnarodni standarty u sferi sudochynstva. Kyiv: Istyna. [in Russian].
- Shamray, V. (2004) Ponyattya i sut vzayemodiyi, yiyi zachennya. *Prokuratura, lyudyna, derzhava*. № 1 (31) [in Ukrainian].
- Shcherbakovskyy, M. H. (2016) *Teoretyko-metodolohichni ta prakseolohichni zasady sudovykh ekspertyz u kryminalnomu protsesi*. (Extended abstract of candidates thesis: 12.00.09). Kharkiv [in Ukrainian].
- Shepitko, V. YU. (2001) *Kryminalistyka: entsyklopedychnyy slovnyk (ukrayinsko-rosiyskyy i rosiysko-ukrayinskyy)*. Akad. HAH Ukrayiny V. YA. Tatsiya (Ed.). Kharkiv: NYUA [in Ukrainian].
- Shepitko, V. YU. (2013) O novellakh v yspolzovany spetsyalnykh znanyy v uholovnom protsesse Ukrainy. *Teoryya y praktyka sudebnoy ekspertyzy v sovremennykh uslovyakh*: materyaly 4-y Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. 30–31 yanv. 2013 h. Moscow: Prospekt [in Russian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2017) Do pytannya pro vzayemozalezhnist yevropeyskykh intehratsiynykh protsesiv i tendentsiy intehratsiyi spetsialnykh znan v Ukraini. *Teoriya ta praktyka sudovoyi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 17. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Snigerov, O. P., Dusheyko, H. O., Dolhyy, O. A. ta in. (2003). *Operativno-rozshukova informatsiya: problemy realizatsiyi*: monohrafiya. A. M. Podolyaky i P. V. Kolyady (Eds.). Sumy: VVP «Mriya-1». [in Ukrainian].
- Sushko, YU. S. (1994) *Aktualni problemy profilaktychnoyi diyalnosti pry provedenni sudovo-ekonomichnykh ekspertyz*. (Extended abstract of candidates thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Velikiy tlumachnyi slovnik suchasnoi ukrainskoi movi (s dod. i dopovn.)*. (2005). Uklad. i golov. red. V.T. Busel. Kharkiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
- Vilgushinskiy, M. Y. (2012) Osoblivosti vzaemodii sudiv iz pravookhoronnimi organami. *Naukovi zapiski Institutu zakonodavstva Verkhovnoi Radi Ukraini*. Vip. № 4 (13). URL: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/nzizvru/2012_4/p13_13.html. [in Ukrainian].

А. П. Снигерёв, Н. Е. Филипенко

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ
И КООРДИНАЦИИ РАБОТЫ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНЫХ
УЧРЕЖДЕНИЙ УКРАИНЫ С ИНЫМИ СУБЪЕКТАМИ
ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ПРЕВЕНТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

В статье проанализированы концептуальные основы, взгляды и идеи относительно понимания сущности и форм взаимодействия судебно-экспертных учреждений с правоохранительными и судебными органами в реализации превентивных мер, рассмотрено понятие «взаимодействие».

Исследовано соотношение сходных между собой понятий «взаимодействие» и «координация», обращено внимание на унификацию применения соответствующего понятийно-категориального аппарата. Проанализировав специальную литературу и систематизировав мнения учёных, авторы понимают под взаимодействием судебно-экспертных учреждений Украины с другими субъектами при осуществлении превентивной деятельности деятельность, основанную на законах и подзаконных нормативных актах, согласованную независимых друг от друга органов, объединивших свои возможности, методы и средства, которыми они обладают, для проведения эффективного комплекса организационных, управленческих, технических, научных и других превентивных мероприятий.

Ключевые слова: судебная экспертиза, экспертная превенция, взаимодействие, координация, специальные знания, правоохранительные органы, судебно-экспертные учреждения.

O. Snigerov, N. Filipenko

**CERTAIN ISSUES ON INTERACTION AND COORDINATION
OF UKRAINIAN FORENSIC INSTITUTIONS WORK
WITH OTHER ENTITIES
WHILE IMPLEMENTING PREVENTIVE ACTIVITY**

The article analyzes the conceptual principles, views and ideas on understanding the nature and forms of interaction of forensic institutions with law enforcement and judicial authorities in the implementation of preventive measures, considers its concept.

The correlation between the concepts of «interaction» and «coordination» has been studied, because one of the main problems that cannot be avoided in the forensic study of the phenomenon of expert prevention is the ambiguity of both scientific understanding and elaboration and practical application of the conceptual and categorical apparatus. In our opinion, the interaction of forensic institutions of Ukraine with other entities in the implementation of preventive activities should be understood based on laws and regulations, coordinated preventive activities of independent bodies to combine opportunities, methods and tools they have, to conduct an effective set of organizational, managerial, technical, scientific and other prevention measures. Interaction is carried out in two forms: procedural and non-procedural (organizational). The procedural form of interaction includes: conducting an examination to establish the circumstances that contributed to the commission of the offense (conducting an examination on preventive issues); establishing circumstances that are important for the prevention of offenses on the own initiative of the expert (use of the expert's right to initiative); participation of an expert in investigative actions as a specialist; participation in the review of the scene and the reproduction of the

situation and circumstances of the event; Advice from a specialist on the cessation of crimes can sometimes be provided by a specialist in the process of conducting operational and investigative measures (for example, recommendations for photographing non-commodity documents operatively), etc.

The next type of interaction and coordination of forensic institutions of Ukraine with other entities in the implementation of preventive activities are non-procedural (organizational) measures. In contrast to the procedural form of interaction, the emergence and development of organizational forms is not associated with the requirements of procedural law, but with the participants' awareness of the need for cooperation based on mutual assistance and assistance to each other to more effectively achieve common goals.

The implementation of joint, coordinated preventive activities involves several mutually agreed stages, namely: interaction at the preparatory (information-analytical), main and final stages. It should be emphasized that in the professional literature the number and nature of these stages may differ.

Keywords: forensic examination, expert prevention, interaction, coordination, special knowledge, law enforcement agencies, forensic institutions.

Надійшла до редколегії 21.07.2020

Снігерьев О. П., Філіпенко Н. Є. Окремі питання взаємодії та координування роботи судово-експертних установ України з іншими суб'єктами під час здійснення превентивної діяльності//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр./редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 21. С. 194—217. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_13.*